

dr Anna Suska-Zakaszewska

Akademia Zamojska

e-mail: anna.suska-zakaszewska@akademiazamojska.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7287-5867>

Recenzja książki Katarzyny Sabat ***Pedagogiczne implikacje patriotycznej działalności*** ***Tadeusza Gajdy „Tarzana” (1924-1946),*** **Officina Simonidis Wydawnictwo Akademii** **Zamojskiej, Zamość 2024, ss. 348**

Współcześnie powstaje coraz więcej publikacji przedstawiających biografię żołnierzy podziemia niepodległościowego i antykomunistycznego, którzy poświęcając swe życie, przeciwstawiali się sowieckiej okupacji i reżimowi komunistycznemu, walczyli o niezależną i demokratyczną Rzeczpospolitą, wolność, a także wiarę katolicką. Spośród wielu opracowań na szczególne wyróżnienie zasługuje książka dr Katarzyny Sabat *Pedagogiczne implikacje patriotycznej działalności Tadeusza Gajdy „Tarzana” (1924-1946)*, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Akademii Zamojskiej „Officina Simonidis”. Monografia jest pierwszym tomem serii wydawniczej Biblioteka Ośrodka Badań Biograficznych Akademii Zamojskiej. Warto również podkreślić, iż autorka ma w swoim dorobku publikację albumową poświęconą Tadeuszowi Gajdzie¹ oraz artykuły² i hasła

1 K. Sabat, *Tadeusz Gajda „Tarzan” 1924-1946*, Lublin 2019.

2 K. Sabat, *Obraz rodziny osób skazanych za działalność w podziemiu antykomunistycznym w wybranych próbach o ulaskawienie pisanych do Bolesława Bieruta*, „Facta Simonidis”, 16 (2023), nr 2, s. 259-275, <https://doi.org/10.56583/fs.2411>; K. Sabat, *Las miejscem życia partyzantów oddziału „Ojca Jana”*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 7 (2022), nr 2, s. 189-202, <https://doi.org/10.36578/BP.2022.07.42>; K. Sabat, *Doczekałeś się Żołnierzu. Uroczystości pogrzebowe Tadeusza Gajdy „Tarzana”*, „Kwartalnik Wyklęci”, 17 (2020), nr 1, s. 229-238; K. Sabat, *Wychowawczy wymiar postaw żołnierzy podziemia antykomunistycznego w wybranych źródłach*, „Scientific Bulletin of Chełm – Section of Pedagogy”, 2018, nr 2, s. 11-21; K. Sabat, *Nauczyciel wobec upowszechniania wiedzy o „Żołnierzach Wyklętych”*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 3 (2018) nr 1, s. 113-132,

słownikowe³ o zbliżonej tematyce. Książka K. Sabat ukazuje bardzo potrzebne, a jednocześnie nowatorskie spojrzenie na biografię żołnierza niezłomnego w aspekcie pedagogicznym. Zawiera także niezwykle cenny opis działalności patriotycznej Tadeusza Gajdy, wyznawanych przez niego wartości i zasad moralnych.

Recenzowana pozycja liczy 348 stron, w tym 28 stron bibliografii, która uwzględnia źródła z wielu archiwów w Polsce, źródła drukowane, akty prawne, dokumenty Kościoła, zbiory prywatne, relacje ustne, prasę, wspomnienia, opracowania w zakresie nauk społecznych i humanistycznych oraz netografię. Publikacja ma bogatą szatę graficzną, liczne fotografie oraz wspomnienia i relacje świadków, co stanowi rzetelne źródło informacji o ówczesnej rzeczywistości. Struktura omawianej książki obejmuje wykaz skrótów, zwięzły i klarowny wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, streszczenie w języku polskim i angielskim, aneks, bibliografię, spis ilustracji, wykaz tabel, indeksy osobowy i geograficzny. We wstępie K. Sabat uzasadnia podjęcie tematu, przedstawia stan dotychczasowych badań i wskazuje na lukę badawczą. W dalszej części prezentuje metodologiczne ujęcie procesu badawczego, eksponując przedmiot, cel, problemy badawcze i przyjęte metody badań. Autorka dąży do poznania pedagogicznych implikacji działalności patriotycznej Tadeusza Gajdy i stworzenia jego komplementarnej biografii oraz zaprezentowania wyników jego działalności antykomunistycznej w ujęciu pedagogicznym. Aby osiągnąć przyjęte założenia metodologiczne, K. Sabat realizuje publikację w układzie problemowym i chronologicznym, przy jednoczesnym uwzględnieniu kontekstu pedagogicznego i historycznego. Dalej autorka opisuje swój warsztat naukowy w pozyskiwaniu źródeł do badań, dokładnie przedstawiając miejsca, w których prowadziła kwerendy. Następnie wskazuje swoje zainteresowania badawcze i podejmowane inicjatywy na rzecz popularyzowania biografii T. Gajdy. Wstęp wieńczy zaprezentowanie struktury książki.

W rozdziale pierwszym (*Dzieciństwo i okres młodzieńczy Tadeusza Gajdy*, s. 27-76) autorka przedstawiła dwa niezwykle ważne zagadnienia: rodzina i edukacja. Katarzyna Sabat najpierw opisała rodzinę jako miejsce wychowania patriotycznego, zaprezentowała rys biograficzny rodziny Gajdów, a następnie skupiła się na roli matki i ojca, którzy w okresie międzywojennym oddziałali na rozwój i wychowanie swoich dzieci, a także wprowadzali ich w świat wartości (m.in. religijnych, patriotycznych, rodzinnych, społecznych). Następnie omówiła edukację i wychowanie w Drugiej Rzeczypospolitej,

<https://doi.org/10.36578/BP.2018.03.08>; K. Sabat, *W strukturach (anty)komunistycznych – informatorzy Oddziału „Tarzana”, „Biografistyka Pedagogiczna”, 2 (2017), nr 1, s. 145-162*, <https://doi.org/10.36578/BP.2017.02.10>.

3 K. Sabat, *Gajda Józef „Zawisza” (1900-1946)*, w: *Regionalny słownik biograficzny. Stalowa Wola, Nisko, okolice*, t. 4, red. B. Trybuła, A. Garbacz, M. Wiatrowicz, Stalowa Wola 2020, s. 12-17; K. Sabat, *Gajda Tadeusz „Tarzan” (1924-1946)*, w: *Regionalny słownik biograficzny. Stalowa Wola, Nisko, okolice*, t. 4, red. B. Trybuła, A. Garbacz, M. Wiatrowicz, Stalowa Wola 2020, s. 18-25.

umiejscawiając w nich Tadeusza Gajdę i jego proces edukacyjny realizowany w szkole powszechnej oraz Państwowym Gimnazjum im. Stefana Czarnieckiego w Nisku. Autorka przywołała również nauczycieli, pedagogów, których życiorysy przenikają się z historią ojczyzny, a także – tworząc wykaz jego ocen w niżańskim gimnazjum – szerzej zaprezentowała postępy dydaktyczne „Tarzana”.

Rozdział drugi (*Czas okupacji niemieckiej i sowieckiej w życiu Tadeusza Gajdy*, s. 77-117) składa się z trzech części. W pierwszej autorka przedstawia początki konspiracyjnej działalności Tadeusza, w której przyjął pseudonim „Tarzan”. Najpierw gruntownie opisuje działalność oddziału partyzanckiego kierowanego przez Franciszka Przysiężniaka ps. „Ojciec Jan” oraz wstąpienie Gajdy do oddziału i jego aktywność w nim, a następnie relacjonuje przebieg bitwy partyzanckiej z Niemcami na Porytowym Wzgórzu. W części drugiej skupia się na małżeństwie T. Gajdy z Jadwigą Nają oraz towarzyszącym mu trudnościach pod okupacją niemiecką, związanych z działalnością T. Gajdy w oddziale partyzanckim. Konieczność ciągłego ukrywania się sprawiała, że rzadko mógł się widywać z żoną, a ich życiu małżeńskiemu towarzyszyły strach, lęk i obawa. W ostatniej części rozdziału autorka ukazuje instalację władzy komunistycznej na ziemiach polskich, po czym prezentuje bardzo ważny okres w życiu T. Gajdy – wstąpienie w szeregi Ludowego Wojska Polskiego (LWP) – 10. Dywizji Piechoty (DP). Osobne miejsce poświęcono dezercji polskich żołnierzy z LWP. Również T. Gajda podjął decyzję o opuszczeniu szeregów 10. DP m.in. ze względu na tworzenie odmiennej rzeczywistości, która była sprzeczna z wyznawanymi wartościami wyniesionymi z domu rodzinnego.

Jak wskazywała autorka tekstu:

Działalność aparatu polityczno-wychowawczego, funkcjonującego w 10. DP, była ukierunkowana m.in. na szerzenie propagandy, szkolenia polityczne, kształtowanie dyscypliny, porządku wojskowego i oblicza moralno-politycznego żołnierza w myśl sowieckich dyrektyw. W szkoleniach bojowych przedstawiano sowieckie wzory, wypracowane w 1943 roku, jako godne do naśladowania. Usilnie dążono do zmiany negatywnego postrzegania ZSRS przez ogół społeczeństwa polskiego. Propaganda w 10. DP sięgała swoją treścią zarówno do problematyki historycznej, jak i ówczesnego życia. W szczególności krytykowano elity polityczne oraz kadrę wojskową II Rzeczypospolitej, a także podejmowano próby wykorzenienia polskich tradycji i kanonu wartości, na których wychowywane były pokolenia Polaków (s. 111).

Rozdział trzeci (*Służba w polskim podziemiu niepodległościowym 1945-1946*, s. 119-176) składa się z pięciu podrozdziałów. Najpierw K. Sabat scharakteryzowała początki powojennej konspiracji, w której Gajda prowadził działalność o tym charakterze na stanowisku komendanta powiatu tarnobrzeskiego struktur Narodowego Zjednoczenia Wojskowego Okręgu Rzeszowskiego, a następnie dowódcy Obwodu III Pogotowia Akcji

Specjalnej (PAS) o kryptonimie „Tatar”. W drugim podrozdziale autorka opisuje strukturę terenową oddziału Tadeusza Gajdy i motywy prowadzonej walki, a także wstąpienie – Jana Gajdy, ojca, do oddziału syna. Ważną częścią tego rozdziału jest szczegółowa prezentacja działalności oddziału T. Gajdy. Autorka w aktywności antykomunistycznego podziemia „Tarzana” wyszczególniła liczne akcje rozbrojeniowe, ekspropriacyjne, odwetowe, uświadamiające, likwidacyjne oraz zwalczanie przestępczości pospolitej i utrzymanie porządku publicznego. Następnie szerzej przeanalizowała konspirację na ziemi tarnowskiej w czasie, gdy Gajda był dowódcą PAS. W ostatniej części rozdziału K. Sabat przedstawiła kontakty „Tarzana” zarówno wśród ludności cywilnej, jak i w szeregach Milicji Obywatelskiej.

W czwartym rozdziale (*Komunistyczne represje względem Tadeusza i Józefa Gajdów*, s. 177-245) K. Sabat najpierw przedstawiła liczne działania aparatu bezpieczeństwa, w których uwzględniła strategie skierowane wobec T. Gajdy i jego podkomendnych, potem szczegółowo zrelacjonowała obławę na oddział „Tarzana” w Lipowcu, która rozpoczęła się 9 lipca 1945 roku, a następnie skrupulatnie opisała aresztowanie Tadeusza Gajdy przez Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Tarnowie. W drugim podrozdziale autorka zaprezentowała proces sądowy przed Wojskowym Sądem Rejonowym (WSR), który skazał „Tarzana” na karę śmierci, przedstawiła w tabeli orzeczone kary względem innych skazanych, a także zwróciła uwagę na prośbę o ulaskawienie T. Gajdy skierowaną do Bronisława Bieruta – Prezydenta Krajowej Rady Narodowej, który ostatecznie nie skorzystał z przysługującego mu prawa łaski. Osobne miejsce poświęcono ostatnim chwilom T. Gajdy przed wykonaniem wyroku, skupiono się również na jego przemianie religijnej. Rozdział wieńczy część przedstawiająca losy Józefa Gajdy, który podobnie jak „Tarzan”, został skazany na karę śmierci i nie uzyskał ulaskawienia z rąk B. Bieruta.

Ostatni rozdział (*Współczesne pedagogiczne implikacje postawy patriotycznej „Tarzana”*, s. 247-285) składa się z czterech części. Na początku autorka zaprezentowała rehabilitację prawną Tadeusza i Józefa Gajdów, odnosząc się do różnych osób i instytucji, którzy dążyli do ujawnienia prawdy historycznej o nich. Następnie zrelacjonowała prace poszukiwawczo-ekshumacyjne, dzięki którym odnaleziono szczątki m.in. młodego dowódcy. Następnie szczegółowo opisała pochówek T. Gajdy, w którym uczestniczyli nie tylko członkowie rodziny, lecz również mieszkańcy regionu, żołnierze, kombataneci, przedstawiciele Instytutu Pamięci Narodowej, senatorowie i posłowie, samorządowcy, organizacje pozarządowe, harcerze, grupy rekonstrukcji historycznej, poczty sztandarowe, uczniowie i nauczyciele. Uroczystości pogrzebowe miały wymiar społeczno-edukacyjny. Kolejno K. Sabat przedstawiła różnorodne formy upamiętnienia T. Gajdy. Ważną częścią omawianego rozdziału jest prezentacja roli i zadań nauczyciela w popularyzowaniu biografii żołnierzy podziemia antykomunistycznego, a także udostępnienie wyników

przeprowadzonych przez autorkę badań wśród nauczycieli szkół z powiatu niżańskiego, stalowowolskiego oraz tarnobrzskiego. Recenzowaną monografię zamyka zwięzłe zakończenie.

Omawiana publikacja jest interesującą i odkrywczą propozycją ukazującą biografię, postawę życiową i realizowaną działalność patriotyczną Tadeusza Gajdy. Monografia napisana jest zrozumiałym językiem, a także ma charakter interdyscyplinarny, łączy w sobie elementy z zakresu pedagogiki, historii oraz biografistyki pedagogicznej. Dodatkowym jej walorem są rozbudowane przypisy, które zawierają komentarze autorki, informacje, objaśnienia i biografie osób, dzięki czemu nie ztraca się głównych wątków. Omawiana publikacja stanowi istotne kompendium wiedzy zarówno dla nauczycieli, wychowawców, pedagogów, uczniów, studentów, jak też dla badaczy i osób zainteresowanych wychowaniem patriotycznym młodego pokolenia. Należy podkreślić, iż recenzowana książka wskazuje na wysoką erudycję K. Sabat, która prowadząc pogłębione analizy, nie tylko prezentuje biografię młodego dowódcy w aspekcie historycznym, ale ukazuje szereg podejmowanych przez niego inicjatyw pedagogicznych, co potwierdza, iż postawa Tadeusza Gajdy jest ponadczasowa i wciąż aktualna.

References/Bibliografia

- Sabat K., *Doczekałeś się Żołnierzu. Uroczystości pogrzebowe Tadeusza Gajdy „Tarzana”*, „Kwartalnik Wyklęci”, 17 (2020), nr 1, s. 229-238.
- Sabat K., *Gajda Józef „Zawisza” (1900-1946)*, w: *Regionalny słownik biograficzny. Stalowa Wola, Nisko, okolice*, t. 4, red. B. Trybuła, A. Garbacz, M. Wiatrowicz, Stalowa Wola 2020, s. 12-17.
- Sabat K., *Gajda Tadeusz „Tarzan” (1924-1946)*, w: *Regionalny słownik biograficzny. Stalowa Wola, Nisko, okolice*, t. 4, red. B. Trybuła, A. Garbacz, M. Wiatrowicz, Stalowa Wola 2020, s. 18-25.
- Sabat K., *Las miejscem życia partyzantów oddziału „Ojca Jana”*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 7 (2022), nr 2, s. 189-202, <https://doi.org/10.36578/BP.2022.07.42>.
- Sabat K., *Nauczyciel wobec upowszechniania wiedzy o „Żołnierzach Wyklętych”*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 3 (2018) nr 1, s. 113-132, <https://doi.org/10.36578/BP.2018.03.08>.
- Sabat K., *Obraz rodziny osób skazanych za działalność w podziemiu antykomunistycznym w wybranych prośbach o ulaskawienie pisanych do Bolesława Bieruta*, „Facta Simonidis”, 16 (2023), nr 2, s. 259-275, <https://doi.org/10.56583/fs.2411>.
- Sabat K., *Tadeusz Gajda „Tarzan” 1924-1946*, Lublin 2019.
- Sabat K., *W strukturach (anty)komunistycznych – informatorzy Oddziału „Tarzana”*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 2 (2017), nr 1, s. 145-162, <https://doi.org/10.36578/BP.2017.02.10>.
- Sabat K., *Wychowawczy wymiar postaw żołnierzy podziemia antykomunistycznego w wybranych źródłach*, „Scientific Bulletin of Chelms – Section of Pedagogy”, 2018, nr 2, s. 11-21.